

onmiddellijk aan de koningin doorgegeven). Over Java berichtte van der Plas dat de Japanners daar een 'uiterst straf bewind' voerden, dat de 'economische toestand veel ernstiger is dan vermoed' ('kleding is vrijwel niet te krijgen . . . de armoede is ontstellend'), dat 'beïnvloeding jeugd' door de Japanners 'op den duur waarschijnlijk' was en dat er sprake was van 'waardering voor het feit dat de Japanners systematisch Indonesiërs opleiden tot verantwoordelijke ambten . . . en voor het ontbreken van rassenwaan.'¹

Een maand later, in februari '44, kwamen de eerste berichten over Ambon binnen, verstrekt door twee van de Aroe-eilanden afkomstige inheemsen die een jaar in dienst van de Japanners hadden gevaren en naar een Australische post op Nederlands-Nieuw-Guinea waren ontkomen. Zij waren niet zelf op Ambon geweest maar hadden contact gehad met opvarenden van schepen die van dat eiland afkomstig waren – informatie uit de tweede hand dus. Er deugde dan ook niet veel van. De geïnterneerden (zij waren in '43 naar Zuid-Celebes gebracht) zouden op Ambon uitermate slecht behandeld worden ('de sterfte onder hen is zeer groot'), ook de Knil-krijgsgevangenen (allen in '42 naar Hainan bij China verplaatst) werden slecht behandeld, de Australische krijgsgevangenen daarentegen (onder geen groep krijgsgevangenen is de sterfte groter geweest) 'genieten een vrij behoorlijke behandeling.'²

Meer gegevens kwamen ter beschikking toen van april '44 af op de noordkust van Nederlands-Nieuw-Guinea en op het eiland Biak van Java afkomstige *romoesja's* en *heiho's* werden bevrijd (daar werd ook een exemplaar gevonden van het in februari '44 door de *Kenpeitai* opgestelde rapport over het verzet op Java, dat wij in hoofdstuk 6 van ons vorige deel behandelden). Al die bevrijde Indonesiërs werden persoon voor persoon of in kleine groepen door Nederlandse bestuursambtenaren of door officieren van *Nefis I* ondervraagd – hetzelfde geschiedde, zoals al vermeld, met opvarenden van inheemse prauwen. Er zijn aldus in totaal gegevens verworven van enkele honderden Indonesiërs. Dat de *romoesja's* en de *heiho's* door de Japanners slecht waren behandeld, was evident, maar wat konden zij berichten over de toestanden in de archipel en de opvattingen der Indonesiërs? Niet zo heel veel en onze indruk is bovendien dat menigeen hunner de neiging had, zijn ondervragers naar de mond te praten. Zo vernam de verbindingsofficier van het Knil bij

¹ Telegram, 2 febr. 1944, van van der Plas aan van Mook (ARA, MK, M 105, A 9-B). ² Rapport, 8 febr. 1944, van de assistent-resident te Merauke (a.v., Coll.-van der Plas, B 11).